

GIỚI THIỆU SÁCH:
XÃ HỘI HỌC VỀ MỘT XÃ Ở VIỆT NAM
Tham gia xã hội, Các mô hình văn hóa,
Gia đình, Tôn giáo ở xã Hải Vân¹

Công trình nghiên cứu này là kết quả điều tra xã hội học ở xã Hải Vân, một xã vùng đồng bằng sông Hồng thuộc huyện Hải Hậu, tỉnh Nam Định do hai nhà xã hội học Bỉ Francois Houtart và Geneviève Lemercinier (đã mất năm 1996) thực hiện năm 1979. Francois Houtart là một nhà xã hội học nổi tiếng trên thế giới. Là giáo sư danh dự trường Đại học công giáo Louvain (Bỉ), ông đã có hơn 40 công trình nghiên cứu xã hội học bao quát cả năm châu lục, nhưng chủ yếu là ba châu: Á, Phi, Mỹ la tinh. Do đó, ông là người sáng lập và trực tiếp làm Giám đốc Trung tâm Ba châu.

Francois Houtart còn là một nhà hoạt động xã hội không mệt mỏi cho các phong trào tiến bộ vì sự nghiệp giải phóng các dân tộc, vì tiến bộ và công bằng xã hội trên thế giới. Những quan điểm đó được thể hiện trong Tạp chí Alternatives Sud (Những sự lựa chọn của phương Nam) do ông làm Tổng biên tập. Riêng đối với Việt Nam, ông đã có nhiều đóng góp đáng kể ủng hộ cuộc chiến đấu mà nhân dân ta chống đế quốc và xây dựng chủ nghĩa xã hội. Ông hiện đang là Chủ tịch Hội hữu nghị Bỉ - Việt Nam. Francois Houtart và Geneviève Lemercinier đã đến Việt Nam năm 1978, chỉ hơn một năm sau khi Ban Xã hội học (hiện nay là Viện Xã hội học) được thành lập.

Là một trong những người được giao nhiệm vụ xây dựng Ban Xã hội học trong những buổi đầu, tôi đã may mắn được cùng với một số cán bộ trẻ của Ban Xã hội học tiến hành cuộc điều tra xã hội học ở Hải Vân cùng với Francois Houtart và

¹ Francois Houtart và Geneviève Lemercinier : "XÃ HỘI HỌC VỀ MỘT XÃ Ở VIỆT NAM Tham gia xã hội, Các mô hình văn hóa, Gia đình, Tôn giáo ở xã Hải Vân". Nhà xuất bản Khoa học Xã hội. Hà Nội-2001. Khổ 15 x 21cm. 430 trang.

Geneviève Lemercinier. Cuộc điều tra xã hội học này được tiến hành trong điều kiện lịch sử xã hội Việt Nam đang có những biến đổi kinh tế - xã hội quan trọng sau khi thống nhất đất nước.

Mục đích của cuộc điều tra là tạo điều kiện cho các cán bộ nghiên cứu trẻ của Việt Nam tiếp xúc với thực địa, làm quen với phương pháp điều tra xã hội học, một môn khoa học xã hội còn khá mới đối với nước ta và qua cuộc điều tra, hiểu biết rõ hơn cơ chế đang vận động của công cuộc cải tạo xã hội theo hướng từng bước tiến lên chủ nghĩa xã hội.

Nhóm cán bộ của Ban Xã hội học đã cùng với Francois Houtart và Geneviève Lemercinier tiến hành các bước cần thiết của một cuộc điều tra xã hội học, từ quy chiếu cuộc điều tra vào khung lý thuyết về vai trò của xã hội học trong một xã hội xã hội chủ nghĩa, về khái niệm của sự quá độ của xã hội Việt Nam từ thuộc địa, nửa phong kiến chuyển lên phương thức sản xuất xã hội chủ nghĩa theo quan điểm của mác xít và trên cơ sở đó, xây dựng nội dung điều tra cụ thể, từ các giai đoạn tổ chức kinh tế ở Hải Vân, bước quá độ từ một làng truyền thống đến hợp tác xã, sự lựa chọn cán bộ lãnh đạo và việc tham gia của nhân dân vào hợp tác xã, những khía cạnh của tổ chức tập thể và sự lãnh đạo, các cơ quan xã hội, văn hóa, những không gian tập thể mới, đến gia đình - những chức năng của nó, những biến đổi văn hóa và nhà ở nông thôn và sử dụng thời gian rỗi, cuối cùng là biến chuyển trong đời sống tôn giáo của nhóm giáo dân.

Cuộc điều tra như trên cho thấy rõ, tuy chỉ tiến hành ở một xã, nhưng nội dung khá cơ bản, toàn diện, bao gồm cả lực lượng sản xuất và quan hệ sản xuất, mối liên hệ giữa cơ sở hạ tầng và kiến trúc thượng tầng, gợi mở ra những cấu trúc xã hội và văn hóa được xem như những bộ phận cấu thành của sự kiến tạo các quan hệ xã hội đang trong quá trình chuyển biến cần được tiếp tục đi sâu nghiên cứu.

Điều chúng tôi đặc biệt đánh giá cao trong công trình điều tra này là phương pháp mác xít mà các tác giả đã vận dụng. Cũng cần nhấn mạnh rằng không phải chỉ trong tác phẩm này mà ở tất cả các công trình điều tra nghiên cứu khác cho đến các tác phẩm gần đây nhất, tác giả vẫn trung thành với phương pháp mác xít được xem là phương pháp đáng tin cậy nhất trong nghiên cứu khoa học.

Công trình điều tra, nghiên cứu về xã Hải Vân đến nay đã được 20 năm, nhưng đúng như các tác giả đã nhận xét: "Công trình xã hội học nông thôn đầu tiên này về một xã ở thời kỳ đó vẫn có thể kích thích các nghiên cứu hiện nay, dù chỉ với tư cách so sánh".

Trong khi đất nước ta đã bước vào thời kỳ công nghiệp hóa, hiện đại hóa, sự biến đổi ở nông thôn đang diễn ra nhanh chóng, mạnh mẽ, chúng tôi nghĩ rằng việc Viện Xã hội học cho xuất bản công trình này là việc làm có ý nghĩa cả về lý luận và thực tiễn, nên xin trân trọng giới thiệu tác phẩm với các nhà nghiên cứu kinh tế - xã hội.

BÙI ĐÌNH THANH

Trẻ em làm thuê giúp việc ở Hà Nội¹

Cuốn sách "Trẻ em làm thuê giúp việc ở Hà Nội" là kết quả của cuộc nghiên cứu về tình trạng trẻ em làm thuê giúp việc các gia đình ở Hà Nội do Tổ chức Cứu trợ trẻ em của Thụy Điển (Save the children Sweden) tại Việt Nam cộng tác với Khoa Tâm lý học, trường Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn thuộc Đại học Quốc gia Hà Nội tiến hành trong thời gian từ tháng 5 đến tháng 8 năm 1998.

Nội dung cuốn sách được bố cục và trình bày thành 9 chương.

Chương I nêu lên một số vấn đề chung liên quan đến trẻ em; phân tích tầm quan trọng của việc bảo vệ chăm sóc và giáo dục trẻ em; khái niệm trẻ em; khái niệm quyền trẻ em trong các văn bản quốc tế và trong các văn bản pháp quy của Việt Nam; khái niệm lao động trẻ em.

Xuất phát từ vấn đề quyền trẻ em theo tinh thần của bộ Luật Bảo vệ chăm sóc và giáo dục trẻ em do Chính phủ ban hành, chương này đề cập đến vấn đề lao động trẻ em và phân tích khái niệm lạm dụng lao động trẻ em "Lao động trẻ em đóng vai trò quan trọng đối với chính sự phát triển toàn diện và hài hòa nhân cách của trẻ. Giáo dục học, tâm lý học, và các khoa học có liên quan đều chỉ ra rằng lao động được tổ chức một cách khoa học, phù hợp với đặc điểm của lứa tuổi là con đường, là cơ chế và là nhân tố phát triển thể chất, năng lực tư duy và đời sống tình cảm của trẻ em" (tr. 31).

Chương II trình bày phương pháp tiếp cận nghiên cứu lao động trẻ em giúp việc gia đình ở Hà Nội. Từ mục tiêu nghiên cứu là nhằm phát hiện nguyên nhân, đặc điểm và hậu quả của lao động trẻ em dưới 18 tuổi đang giúp việc cho các gia đình ở Hà Nội, bằng một số luận điểm giải thích có tính chất phương pháp luận và sử dụng một số lý thuyết trong nghiên cứu, các tác giả đã nêu lên những phương pháp tiếp cận cụ thể. Đó là các bước nghiên cứu từ chọn mẫu, xây dựng các công cụ nghiên cứu, tập huấn kỹ năng phỏng vấn, phỏng vấn thử và tiến hành phỏng vấn chính thức, phương pháp xử lý các kết quả nghiên cứu.

Chương III, đề cập đến nhu cầu thuê mướn trẻ em giúp việc ở Hà Nội. Qua phân tích đặc điểm tình hình kinh tế - xã hội và quy mô, đặc điểm của hộ gia đình thuê lao động giúp việc ở thủ đô, các tác giả đã phân tích về lực lượng lao động giúp việc gia đình ở Hà Nội. Đội ngũ lao động này bao gồm hai nhóm chính: 1/ Lực lượng lao động từ nông thôn ra thành thị kiếm việc làm, trong đó có cả trẻ em; 2/ Lao động

¹ Save the Children Sweden (Tổ chức cứu trợ trẻ em của Thụy Điển); Khoa Tâm lý học, Trường Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn-Đại học Quốc gia Hà Nội. Chủ biên: Nguyễn Thị Vân Anh và Lê Khanh: "Trẻ em làm thuê giúp việc gia đình ở Hà Nội". Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội-2000. Khổ 14,5 x 20,5 cm. 284 trang.

nữ sinh sống ở Hà Nội có nhu cầu tăng thu nhập. Nét chung của cả hai nhóm này là đa phần phụ nữ và trẻ em gái dưới 18 tuổi tham gia.

Nội dung chương IV miêu tả các đặc điểm về gia đình, lứa tuổi, trình độ học vấn và một số đặc điểm cá nhân, phẩm chất, tâm lý của trẻ em giúp việc. Những nét tính cách của các em nhìn chung là đáp ứng được yêu cầu của gia chủ nhưng "Sự khác biệt về văn hóa, xã hội dẫn đến sự khác biệt về lối sống thể hiện qua hành vi cử chỉ và tính cách giữa gia chủ và người giúp việc là điều không tránh khỏi, bởi vậy cả hai bên đều cố điều chỉnh hành vi và thái độ nhằm củng cố mối quan hệ" (tr. 107).

Chương V phân tích các yếu tố "lôi kéo" và "thúc đẩy" các em vào thị trường lao động giúp việc, đặc biệt là vai trò của mạng lưới xã hội (môi giới) tiếp cận với lao động giúp việc. Sự thay đổi nơi làm việc và loại công việc đã tạo ra sự di động xã hội theo nhiều chiều khác nhau trong lao động giúp việc đồng thời có nhiều yếu tố ảnh hưởng tới quyết định đi làm thuê giúp việc của các em. Vấn đề nổi lên ở đây là trong quyết định đi ra làm thuê ở thành phố, vai trò tự quyết định của bản thân các em chỉ là thứ yếu "Lao động làm thuê giúp việc cho các gia đình ở Hà Nội là một hành động không thuần túy mang tính chất kinh tế mà là hành động xã hội chịu sự tác động "hút" và "đẩy" từ nhiều phía: cộng đồng, gia đình, trẻ em và người môi giới, gia chủ" (tr. 126).

Chương VI trình bày chi tiết đặc điểm và tính chất lao động làm thuê giúp việc gia đình. Đặc điểm lao động làm thuê đòi hỏi nhóm lao động trẻ em phải thực hiện đúng "vai giúp việc". Trên cơ sở phân tích về thời gian và chế độ lao động hàng ngày, điều kiện và chế độ sinh hoạt, tiền công các em được hưởng, các tác giả nhận định "Nhìn chung, chế độ lao động và sinh hoạt của các em giúp việc không đến nỗi quá căng thẳng và khó khăn như những định kiến tồn tại hiện nay trong xã hội. Tuy nhiên, các em ở lứa tuổi nhỏ, đặc biệt các em làm thuê phụ việc bán hàng, làm hàng thường bị lạm dụng sức lao động do công việc nặng nhọc, vất vả vượt quá sức lực và tâm vóc của các em, nhưng tiền công lại bị trả thấp hơn so với lao động lớn tuổi" (tr. 176).

Nội dung các chương VII, VIII mô tả quan hệ xã hội của các em giúp việc; phân tích thái độ đối với lao động giúp việc của các em và nêu lên những cảm nhận về cuộc sống, tâm tư nguyện vọng của các em. Quan hệ xã hội này bao gồm: 1/ Quan hệ với gia chủ; 2/ Quan hệ với hàng xóm, bạn bè và 3/ Quan hệ với gia đình và người thân.

Chương IX, cũng là chương cuối cùng của cuốn sách trình bày việc chăm sóc, bảo vệ sức khỏe và quyền học tập của trẻ em giúp việc và một số vấn đề nhận thức về quyền trẻ em. Cũng trong chương IX, một số kiến nghị được nêu lên đối với Chính phủ, Nhà nước, các tổ chức chính quyền địa phương các cấp và các đoàn thể xã hội nhằm vào việc nâng cao nhận thức xã hội đối với Quyền trẻ em và tăng cường thực hiện những hành động cụ thể để bảo vệ quyền lợi cho nhóm trẻ em làm thuê giúp việc ở Hà Nội cũng như ở khu vực thành thị nói chung.

Trong bối cảnh các nghiên cứu về Lao động trẻ em làm thuê giúp việc ở đô thị hiện nay còn ít ỏi, cuốn sách "Trẻ em làm thuê giúp việc gia đình ở Hà Nội" được xem là một tài liệu bổ ích và thiết cho công tác nghiên cứu và hoạch định chính sách xã hội.

QUÁCH TÁM